

УДК 343.9(4)

О. Ю. Шостко, доктор юридичних наук, завідувач сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків

МЕРЕЖНА ОРГАНІЗАЦІЯ — НОВА РИСА СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджуються новітні зміни у побудові організованих злочинних угруповань, а саме перехід до мережної організації злочинців, яка дозволяє швидкіше підлаштуватися до змін сучасного ринку та уникати викриття з боку правоохоронних органів. Наводяться дані різних зарубіжних досліджень, які підтверджують нову теоретичну концепцію мереж.

Ключові слова: мережна організація, організована злочинність, транснаціональні мережні організації, протидія організованій злочинності.

Організована злочинність є надто складним і різноманітним явищем, тому не дивно, що до цього часу у кримінологічних колах тривають дебати щодо його визначення. Теоретичні концепції науковців будуються на визначенні характерних рис та ознак цього феномену. Учені різних країн намагаються сформулювати власні теорії організованої злочинності, розкрити особливості побудови злочинних спільнот. Серед європейських науковців з цієї проблематики найбільш вагомими є праці Г. Альбрехта (H.-J. Albrecht), К. Ароми (K. Aronaa), Т. Бейкена (T. Beken), М. Ван Дайка (M. Van Dijk), Я. Ван Дайка (J. Van Dijk), П. Ван Дайна (P. Van Duynе), М. Кілчлінга (M. Kilchling), М. Леві (M. Levi), Л. Паолі (L. Paoli), Е. Плавачевського (W. Plywaczewski), Е. Савони (E. Savona), К. Фіджноута (C. Fijnaut), К. Фон Лампе (K. Von Lampe) та ін.

Окремі аспекти сучасної організованої злочинності в зарубіжних країнах з кримінально-правових і кримінологічних позицій розглянуто в наукових працях вітчизняних учених: О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, Т. І. Качки, О. М. Костенка, М. В. Корнієнка, Т. В. Мельничук, С. В. Морозенка, І. В. Пшеничного, А. В. Савченка, Є. Д. Скуліша, В. О. Тулякова, М. І. Хавроню-

ка, В. І. Шакуна. Однак в українській кримінології ще недостатньо вивченими залишаються теоретичні розробки науковців інших країн щодо новітніх тенденцій організованої злочинності і відповідно сучасні концепції, підходи стосовно цього феномену.

Отже, виникає питання введення в науковий кримінологічний обіг оригінальної літератури щодо проблем організованої злочинності, зокрема тих, що стосуються побудови, зв'язків, управління в рамках організованих злочинних угруповань. Цьому питанню і присвячена дана стаття.

Зазначимо, що вперше поняття «організована злочинність» було використано в щорічній доповіді Нью-Йоркського товариства із запобігання злочинності у 1896 р. Воно було застосовано до об'єднання злочинців, що займалося організацією азартних ігор і проституції і захищалося представниками влади. У той час американські дослідники цей термін використовували передусім до нелегального бізнесу, в якому брали участь політики, поліцейські, адвокати, професійні крадії, припускаючи, що їх злочини мали організований характер¹.

Пізніше увага правоохоронців була сконцентрована на етнічних, ієрархічних, добре структурованих злочинних організаціях (у першу чергу італійських, єврейських), які створювали небезпеку цілісності американського суспільства та його політичному устрою. Саме такий погляд на організовану злочинність і ототожнення її внутрішньої структури з будовою Коза Ностри тривалий час домінував у наукових дослідженнях учених із США, Європи, Канади, Австралії. Він був притаманний і вітчизняним дослідникам. Безперечно, потужні злочинні угруповання, об'єднані жорсткою дисципліною, які характеризуються стійкістю, ієрархічністю, розподілом ролей між учасниками, плануванням своєї діяльності, наявністю керівного складу, застосуванням жорстокого насильства та залякуванням конкурентів, свідків, відомі кожній країні, де організована злочинність має значний вплив на суспільство.

Однак останнім часом учені з різних країн все частіше відмічають іншу тенденцію: найбільш небезпечні злочинні угруповання не мають

---

¹ Organised Crime in Europe: Concept, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond / ed. by C. Fijnaut, L. Paoli. – Dordrecht : Springer, 2004. – P. 24.

сталої, чітко визначеної організаційної будови. Вони досить часто швидко змінюють її так само, як і напрями та організаційні форми діяльності, заради більш раціонального та оптимального досягнення визначеної мети — отримання прибутків і надприбутків. Представники нових підходів у вивченні організованої злочинності звертають увагу на те, що *організація злочинної діяльності відбувається за допомогою мережі злочинців*, яка має переваги перед традиційними організаційними структурами завдяки гнучкості, адаптивності, швидкості реагування. Злочинні мережі характеризуються непостійним членством і високою адаптацією до політичних, економічних, соціальних змін у суспільстві, відсутністю централізованої системи контролю. Слід зазначити, що мережі являють собою одну з найпоширеніших форм суспільної організації. Отже, можна говорити про нову рису сучасної організованої злочинності — мережну організацію злочинної діяльності організованих злочинних формувань, яка на теоретичному рівні знайшла відображення у відповідній *концепції мереж*.

Ця концепція є більш раціональною, оскільки враховує очевидну конвергенцію між традиційною організованою злочинністю, з одного боку, і економічною або фінансовою, яка здійснюється в межах корпорацій — з другого¹.

Підкреслюється, що для довготривалого виживання злочинних спільнот як на національному, так і транснаціональному рівнях «мережні» злочини є більш «ефективними», ніж ієрархічно «спланований централізм»².

Висновки вчених, які підмітили цю тенденцію, підтверджуються різними дослідженнями, зокрема і тими, які проводив Європол. Згідно з аналітичним дослідженням цієї організації, змішані злочинні мережі в цей час є доволі поширеними. Вони приходять на зміну етнічно однорідним групам, сфокусованим на окремих видах злочинів. Злочинні управлінці (менеджери) стежать за так званим злочинним монолітом організації³.

¹ Williams P. Anticipating organized and transnational crime / P. Williams, R. Godson // *Crime, Law & Social Change*. – 2002. – Vol. 37, № 4 (June). – P. 331–333.

² Levi M. The Preventative Control of Organised Crime in Europe: The Emerging Global Paradigm? / M. Levi // *International Key issues in Crime Prevention and Criminal Justice : papers in celebration of 25 years of HEUNI*. – Helsinki, 2006. – P. 104.

³ ОСТА [Електронний ресурс] : EU Organised Crime Threat Assessment 2007 // Europol. – Режим доступу: [http://www.europol.europa.eu/publications/European_Organised_Crime_Threat_Assessment_\(ОСТА\)/ОСТА2007.pdf](http://www.europol.europa.eu/publications/European_Organised_Crime_Threat_Assessment_(ОСТА)/ОСТА2007.pdf). – Заголовок з екрана.

німецькі приклади вказують на те, що навіть ієрархічні організації, такі як «сім'ї» італійської мафії, надають своїм місцевим «філіалам» значну свободу дій¹.

Грунтовне вивчення організованої злочинності, проведене в Нідерландах, виявляє значну варіативність форм співробітництва між злочинними угрупованнями і доходить висновку, що «ці моделі не обов'язково ієрархічні й мають чіткий поділ праці — риси, які часто приписуються мафіозним синдикатам. Різні комбінації соціальних мереж із рудиментарним поділом праці також включено як групи у звіт, присвячений голландським злочинним групам, де вони називаються “кліками” (cliques). Як показано в дослідженні, між моделями співпраці в цих угрупованнях можуть існувати значні відмінності, як і між більшими мережами осіб, з якими вони співробітничать на тимчасових засадах»².

Доволі детальну інформацію про особливості організованої злочинної діяльності в країні можна отримати з «Моніторингу організованої злочинності», який проводиться Центром досліджень і документації Міністерства юстиції (WODC)³. Моніторинг складається з інформації, отриманої на підставі питальника, а також завдяки вивченню кримінальних справ, конфіденційних доповідей, інтерв'ювання експертів та ключових фігур злочинних груп.

У доповіді WODC зазначається, що організована злочинність у Нідерландах не складається з ієрархічно організованих груп, а в більшості випадків має горизонтальну структуру зв'язків. Підкреслюється також, що стратегія боротьби з організованою злочинністю буде ефективнішою, якщо замість ліквідації верхівки таких організацій (наприклад, шляхом проникнення) будуть застосовуватись короткі й влучні «удари» по злочинному об'єднанню, наслідком яких була б розгубленість і острах серед учасників групи.

Відомий учений і засновник концепції мереж Ф. Вільямс звертає увагу на те, що здатність транснаціональних злочинних мереж ви-

¹ Вільямс Ф. Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / Ф. Вільямс ; за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта. — К. : Вид. Дім «Киево-Могилян. акад.», 2005. — С. 89.

² Organised Crime in the Netherlands / C. Fijnaut, K. Bovenkerk [and others]. — The Hague. — Kluwer Law International, 1998. — P. 27.

³ Measuring Organised Crime in Europe / T. V. Beken [and etc.] ; Institute for International Research on Criminal Policy, Gent University. — Maklu Publishers, 2004. — P. 184.

користувати інформаційні та комунікаційні мережі є одним із головних джерел зростання їх ефективності. Незважаючи на те, що експлуатація інформаційних технологій, без сумніву, не є виключною прерогативою мережних організацій, саме мережі найкраще пристосовані для використання нових технологічних можливостей. Справді, багато злочинних організацій використовують технології як «посиливач потужності» для ведення своєї підприємницької діяльності з більшою ефективністю і меншими затратами. Існує один вид технології, який може дати їм величезну перевагу в постійній боротьбі з правоохоронними органами, — потужні засоби шифрування¹

Знаний англійський кримінолог М. Леві також наголошує, що більшість злочинів можуть бути організовані досконало прихованими вільними мережними структурами, які можуть підпадати під визначення ст. 140 КК Голландії або американського закону РІКО, але які важче ліквідувати, ніж ієрархічну піраміду «традиційної» злочинної організації. І хоча злочинна діяльність потребує високого ступеня секретності, саме розгалужена, а не централізована злочинна мережа є кращим способом сховатися від правоохоронних органів (у тому числі від розвідувальних)².

Одним із найдалекоглядніших відомств, що відреагувало на загрозу з боку міжнародних злочинних мереж створенням своїх власних, виявилася Мережа боротьби з фінансовими злочинами (FINCEN) Міністерства фінансів США. Хоча FINCEN мала свої проблеми (у тому числі її критикували за відсутність показників ефективності роботи), важливість її діяльності виявляється в тому, що уряд США вирішив спрямувати атаки не тільки на провідні фігури кримінального світу, а й злочинні мережі, а також на злочинні доходи.

---

¹ Вільямс Ф. Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / Ф. Вільямс ; за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта. — К. : Вид. Дім «Києво-Могилян. акад.», 2005. — С. 85–86. Дуже спрощено мережу можна розуміти як набір пов'язаних між собою вузлів. Цими вузлами можуть бути окремі особи, організації, фірми чи комп'ютери, якщо між ними існують суттєві зв'язки. У вищезгаданому дослідженні зосереджено увагу на мережах, які формуються і ведуть діяльність з метою фінансового прибутку в результаті протизаконної діяльності (Там само. — С. 72).

² Global Organized crime. Trends and Developments / ed. by D. Siegel, H. van de Bunt, D. Zaitch. — Kluwer Academic Publishers, 2003. — P. 117.

Ключовим напрямком тут стала боротьба з відмиванням грошей шляхом ускладнення їх переведення в легальну фінансову систему без складання спеціальних документів — звіту про готівкову операцію або повідомлення про підозрілу діяльність. Крім того, у Сполучених Штатах було розроблено законодавство щодо арешту та конфіскації активів, яке уможливило конфіскацію злочинних прибутків. FINCEN відіграла в цій стратегії ключову роль, діючи як канал зв'язку з фінансовою спільнотою, заохочуючи банки брати на себе завдання вивчення своєї клієнттури і вжиття необхідних заходів безпеки в усіх операціях. FINCEN також зберігає інформацію з банків — звіти про готівкові операції та про підозрілу діяльність¹.

Для ефективної протидії організованій злочинності однією з міжнародних рекомендацій є така: при розробці стратегій антизлочинної політики, включаючи законодавство та інші заходи, держави повинні враховувати структурні особливості злочинних організацій і способи їх діяльності².

Існує велика кількість організованих груп, що мають мінливу мережну структуру, тому протистояти їм можна за допомогою стратегії, сфокусованої на мережному аналізі, а також на аналізі інформаційних ресурсів, що використовуються мережами злочинців.

Усе більш потужною сучасною світовою тенденцією є підвищення ролі кримінальної розвідки в роботі суб'єктів протидії організованій злочинності. Утім досі існує розрив між поширеністю і високим рівнем злочинних мереж, з одного боку, і правоохоронними мережами — з другого. Скорочення цього розриву та розробка й впровадження ефективніших стратегій боротьби зі злочинними мережами мають стати одним із пріоритетів у зусиллях держав, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю, в першу чергу транснаціонального характеру, в ХХІ ст.

Готуючись атакувати мережі, насамперед потрібно визначити головні цілі: що планується зробити — зруйнувати мережу, просто

¹ Вільямс Ф. Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / Ф. Вільямс ; за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта. — К. : Вид. Дім «Киево-Могилян. акад.», 2005. — С. 99.

² Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності [Електронний ресурс] : станом на 27.03.2007 р. // Закони України. — Режим доступу: <http://uazakon.com/document/tpart01/isx01213.htm>. — Заголовок з екрана.

підірвати її здатність до злочинної діяльності чи відрізати мережу від її допоміжного апарату в легальному світі? Існує ще недостатньо систематичних досліджень того, як злочинні мережі відповідають на різні ініціативи з боку правоохоронних органів. Очевидно, що мережі швидко й ефективно реагують на такі заборонні заходи, зокрема вносять зміни у свою діяльність і знаходять нові способи приховування і шахраювання¹.

Багато компаній — розробників програмного забезпечення, тісно співпрацюючи з правоохоронцями, створили потужні засоби, що можуть допомогти в розв'язанні завдання аналізу розвідувальних даних. Три провідних програмних пакети — це *Analyst's Notebook*, *Orion Leads*, розроблений *Orion Scientific Systems*, та *Watson Powercase*, пропонується компанією «*Hanalys*». Хоча ці пакети відрізняються один від одного своєю потужністю і зручністю в користуванні (між цими характеристиками є певні компроміси), усі вони мають можливості і здатність допомогти в ідентифікації злочинних мереж. Вони всі, наприклад, мають компонент, який допомагає за телефонними рахунками проаналізувати моделі взаємодії ключових фігур. Ці результати можна використовувати в тому, що зазвичай називають асоціативним аналізом зв'язків, або ж мережним аналізом².

Такий підхід допомагає визначити та оцінити відносини або зв'язки людей і організацій, що втягнуті в організовану злочинну діяльність, зрештою допомагає зрозуміти й наочно уявити мережу. Незважаючи на його широке використання в тактичних цілях і специфічних випадках, аналіз зв'язків також може бути й цінним засобом досягнення стратегічних цілей. Він, наприклад, може допомогти у визначенні більш важливих вузлів мережі, ключових фігур, які виконують різноманітні функції в мережі, та в установленні «порталів» чи «брам», через які злочинні мережі успішно проникають до легального світу. Зі стратегічною метою його також можна використовувати для оцінювання завданої шкоди. Фактично аналітична обробка розвідувальних даних сприяє як загальному, так

---

¹ Вільямс Ф. Транснаціональні злочинні мережі / Ф. Вільямс // Вільямс Ф. Мережі і мережні війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій / за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта. — К. : Вид. дім «Киево-Могилян. акад.», 2005. — С. 95.

² Там само. — С. 96.

і більш точному визначенню злочинних мереж¹. Але в усьому світі поки що недостатньо аналітичних здібностей та ресурсів для того, щоб проводити аналіз злочинних мереж.

Особливість сучасної організованої злочинності, про яку йшлося вище, знайшла відображення у Загребській декларації про міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом, корупцією і транскордонною організованою злочинністю. У ній наголошується на тому, що організована злочинна група не потребує визначення функцій своїх членів, ієрархії, безперервності членства в ній або розвинутої структури². Такий підхід міжнародної спільноти до нормативного визначення організованої злочинності свідчить на користь більш широкого розуміння цього феномену.

Отже, специфічну ознаку сучасної організованої злочинності — взаємодію спільноти злочинців у рамках вільних мережних структур — слід обов'язково врахувати при подальшому вдосконаленні українського кримінального законодавства.

В статье исследуются новейшие изменения в построении организованных преступных группировок, а именно переход к сетевой организации преступников, которая позволяет более быстро подстраиваться под изменения современного рынка и избегать разоблачения со стороны правоохранительных органов. Приводятся данные различных зарубежных исследований, подтверждающих новую теоретическую концепцию преступных сетей.

The paper examined the latest developments in construction gangs, namely the transition to a network organization of criminals, which allows them to more quickly adapt to the changes of the market and to avoid exposing from the law enforcement. The data of various foreign studies supporting a new theoretical concept of criminal networks is presented.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю ІВПЗ НАПрН України (протокол № 5 від 4 травня 2011 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук В. С. Батиргарєєва.

¹ Вільямс Ф. Транснаціональні злочинні мережі / Ф. Вільямс // Вільямс Ф. Мережі і мережні війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій / за ред. Дж. Арквіллі, Д. Ронфельдта. — К. : Вид. дім «Кієво-Могилян. акад.», 2005. — С. 95.

² Загребская декларация о международном сотрудничестве в борьбе с терроризмом, коррупцией и транснациональной организованной преступностью [Электронный ресурс] : ООН. Ген. Ассамблея. 59-я сес. п. 96, 97 и 148 повестки дня (Загреб, Хорватия, 7–9 марта 2005 г.). — Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/declarat/zagreb.pdf>. — Заголовок з екрана.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ
УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»
ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ

Питання боротьби зі злочинністю

Збірник наукових праць

Видається з 1997 року

Випуск 22

Харків
«Право»
2011

ISSN 2079-6242

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України (постанова № 6 від 19 жовтня 2011 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 15928-4400ПР від 02.11.2009 р.

Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. — Х. : Право, 2011. — Вип. 22. — 296 с.

Засновники

Національна академія правових наук України
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
Інститут вивчення проблем злочинності НАПрН України

Видавець

Інститут вивчення проблем злочинності НАПрН України

Редакційна колегія:

В. І. Борисов (головний редактор), В. С. Зеленецький (заст. головного редактора), В. С. Батургарєєва, Ю. В. Баулін, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Ю. М. Грошевий, Л. В. Дорош, В. А. Журавель, Н. В. Сібільова, В. В. Сташис, А. Х. Степанюк, В. П. Тихий, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Шостко

Науковий редактор *Л. В. Дорош*
Відповідальний за випуск *Ю. О. Оберемко*

Адреса редакційної колегії: 61002, Харків, вул. Пушкінська, 49,
тел.: 715-62-08, 700-65-81

© Інститут вивчення проблем злочинності
НАПрН України, 2011
© «Право», 2011